

СЕКЦИЯ 2

ЭТНОКУЛЬТУРА КАК ДЕТЕРМИНАНТА УСПЕШНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЫ

УДК 37.01

ЭТНАПСИХАЛАГІЧНЫЯ І ПРЫРОДНА-ГЕАГРАФІЧНЫЯ ФАКТАРЫ ФАРМІРАВАННЯ ІДЭЙ ПРЫРОДАЗГОДНАГА ВЫХАВАННЯ Ў ГІСТОРЫІ ПЕДАГАГІЧНАЙ ДУМКІ БЕЛАРУСІ

Г. У. Болбас

Мінск, БДПУ імя М. Танка

(e-mail: bgv78@mail.ru)

Анотацыя. У артыкуле актуалізуюцца ідэі прыродазгоднага выхавання, іх запатрабаванасць у кантэксце сучасных тэндэнцый развіцця беларускага грамадства і культуры. Выяўляюцца дэтэрмінанты развіцця дадзенага педагагічнага феномену ў кантэксце гісторыі педагагічнай думкі Беларусі. Этнапсіхалагічныя і прыродна-геаграфічныя фактары вызначаюцца і абгрунтоўваюцца ў якасці асноўных унутраных і вонкавых перадумоў, якія абумоўліваюць гістарычнае развіццё ідэі прыродазгоднага выхавання на беларускіх землях.

Ключавыя словы: прыродазгоднае выхаванне, этнапсіхалагічныя фактары, прыродна-геаграфічныя фактары, прыродна-кліматычныя ўмовы, педагагічная думка Беларусі.

ETHNOPSYCHOLOGICAL AND NATURAL-GEOGRAPHICAL FACTORS OF THE FORMATION OF THE IDEAS OF NATURE-LIKE EDUCATION IN THE IN THE HISTORY OF PEDAGOGICAL THOUGHT OF BELARUS

G. V. Bolbas

Minsk, BSPU named after M. Tank

Abstract. The article actualizes the ideas of nature-like education, their relevance in the context of modern trends in the development of White-Russian society and culture. The determinants of the development of this pedagogical phenomenon in the context of the history of pedagogical thought of Belarus are revealed. Ethnopsychological and natural-geographical factors are determined and justified as the main internal and external prerequisites that determine the historical development of the ideas of nature-like education in the Belarusian lands.

Key words: nature-like education, ethnopsychological factors, natural and geographical factors, natural and climatic conditions, pedagogical thought of Belarus.

Ідэі прыродазгоднага выхавання, як правіла, звязваюць з педагагічнай спадчынай Заходняй Еўропы, з імёнамі замежных мысляроў эпохі Асветы. Аднак разважанні аб згодзе працэсу развіцця і фарміравання асобы з нава-

кольным асяроддзем характэрныя для ўсіх народаў і гістарычных перыядаў. У гісторыі педагогічнай думкі Беларусі таксама яскрава прадстаўлены дадзеныя ідэі і вопыт іх практычнай рэалізацыі ў адукацыйнай практыцы. Аднак яны застаюцца недастаткова вывучанымі, пры тым, што ўзмацняецца гістарычная асвета і актуалізуецца неабходнасць выбудавання сістэмы выхавання на айчынных нацыянальных традыцыях.

Важным у даследаванні ідэй прыродазгоднага выхавання ў кантэксце гісторыі педагогічнай думкі Беларусі з'яўляецца выяўленне дэтэрмінантаў, якія абумоўлівалі іх змястоўна-сэнсавае і працэсуальнае напаўненне, а таксама вызначалі накіраванасць і дынаміку развіцця.

Матэрыялы і метады. Спецыфіка закранутай тэмы і праблемы патрабуе выкарыстання сукупнасці метадаў даследавання. Акрамя агульнанавуковых выкарыстоўваюцца метады, адаптаваныя у большай ступені да гісторыка-педагогічнага кантэксту, у ліку якіх гісторыка-сістэмны, паняцыйна-тэрміналагічны і гісторыка-генетычны метады; аналіз гістарычна-педагогічных, гістарычных і культуралагічных работ.

Вынікі і іх абмярканне. Дэтэрмінантамі развіцця аналізуемага педагогічнага феномену выступаюць фактары, якія з'явіліся прычынамі і рухаючай сілай змястоўна-сутнасных прырашчэнняў прыродазгоднага выхавання, абумовілі асаблівасці і тэндэнцыі яго развіцця. Вучоны П. А. Сакалоў справядліва лічыць, што, «выкладаючы гістарычнае развіццё і змену педагогічных сістэм, гісторыя педагогікі павінна не толькі перадаць ідэйнае змест гэтых сістэм, але і высветліць, па магчымасці, тыя (грамадскія і асабістыя) ўмовы і ўплывы, пад якімі яно складалася, а таксама і тыя філасофскія карані, агульныя света- і жыццязразуменні, – эпохі і педагогічных мысляроў, – з якімі яно звязана» [1, с. 1].

Фактары фарміравання прыродазгоднага выхавання ўяўляюць сабой сістэму дэтэрмінантаў, якія ахопліваюць як асаблівасці псіхічнага склада беларускага народа, так і розныя сферы жыцця грамадства ў гістарычнай рэтраспектыве, што дазваляе глыбока і поўна даследаваць перадумовы развіцця педагогічнай з'явы. Да ліку магчыма не відавочных, аднак найважнейшых фактараў мы адносім этнапсіхалагічныя і прыродна-геаграфічныя.

Этнапсіхалагічныя фактары ўключаюць у сябе ўласцівасці нацыянальнага менталітэту і нацыянальнага характару беларусаў, якія вызначаюць іх унутранае запатрабаванне ў кантакце з прыродным светам і схільнасць да гарманічных адносін з навакольным асяроддзем. Нацыянальны менталітэт, паводле прафесара В. В. Кірыенка, уяўляе сабой «спецыфічны спосаб мыслення, светаўспрымання або «светаадчування», уласцівы той ці іншай сацыяльна-этнічнай агульнасці», «усведамляемыя і неўсвядомленыя ўяўленні, усталёўкі і стэрэатыпы сацыяльных паводзін, якія фарміруюцца ў таго ці іншага народа на працягу гісторыі і якія ўплываюць на яго лад жыцця, дзейнасць, тып сацыяльнага мыслення» [2].

Беларускі вучоны Я. М. Бабосаў лічыць, што менавіта ў менталітэце праяўляецца «глыбінны ўзровень індывідуальнай і калектыўнай свядомасці, настроі думак, светаадчування, інтэлектуальна-псіхалагічных устаноў і ўяўленняў, якія выказваюць самабытнасць і ўнікальнасць народа» [3, с. 14].

Выхаванне ў згодзе з прыродай абумоўлена ў беларусаў асаблівым да яе стаўленнем, выкліканым шмат у чым устойлівацю паганскіх традыцый, пантэістычных і анімістычных уяўленняў, для якіх уласціва абагаўленне і адушаўленне аб'ектаў і з'яў расліннага і жывёльнага свету.

Калектывістычныя каштоўнасныя арыентацыі этнасу, сфарміраваныя пераважна ў эпоху паганства і хрысціянскую эпоху, гарманічна спалучаюцца з індывідуалістычнымі, якія сталі актыўна развівацца ў час Рэнесансу. Такі сінтэз праявіўся ў беларускай культуры ў імкненні да самаўдасканалення і ўласнага шчасця, аднак у рамках агульнага добра [4]. У выхаванні гэта адбілася на неабходнасці развіцця ў чалавека як сацыяльназначных якасцяў, так і індывідуальных унікальных уласцівасцяў яго прыроды, якія дазваляюць быць у кантакце з самім сабой і з навакольнай рэчаіснасцю.

Баланс з асяроддзем у беларускага народа таксама забяспечваецца адзінствам рацыянальнага і ірацыянальнага пачаткаў у асэнсаванні сябе і навакольнага свету: «Традыцыйная культура беларусаў не супрацьпастаўляе чалавека грамадству (грамадзе), грамадства не супрацьпастаўляецца прыродзе – навакольнаму ландшафту, расліннаму і жывёльнаму свету. Кожны чалавек валодае тымі ж якасцямі, якімі валодаюць яго родзічы (як у людзей, так і ў мяне), а прадметы прыроды адушаўленыя і валодаюць тымі ж уласцівасцямі, што і людзі» [5, с. 79]. Такая злітнасць і гармонія выяўляюцца на эмацыянальным узроўні і знаходзяць выйсце ў пачуцці роднага і блізкага у стаўленні да прыроды і людзей.

Нацыянальны менталітэт праяўляецца ў канкрэтных уласцівасцях нацыянальнага характару, які прадстаўляе сабой «сукупнасць устойлівых псіхалагічных рыс, якія вызначаюць звыклую манеру паводзін і тыповую выяву дзеянняў прадстаўнікоў той ці іншай нацыі» [6, с. 102]. Іх сувязь знаходзіць адлюстраванне ў вызначэнні нацыянальнага характару як «спосабу выяўлення («аб'ектывацыі») менталітэта, яго адаптацыі да канкрэтных сацыяльных умоў праз каштоўнасці і змест культуры» [7, с. 20]. Яго асноўным адрозненнем ад менталітэту з'яўляецца тое, што другі «вызначае культурны змест нацыянальнай псіхікі, а характар – форму яго праявы ў рэальных паводзінах этнафораў» [8, с. 7]. Нацыянальны характар беларусаў звязваюць, як правіла, з такімі рысамі, як «спакой, любоў да працы, добразычлівасць, талерантнасць, непрыманне зла, жорсткасці і г.д.» [9, с. 115].

Талерантнасць як найбольш часта адзначаемая асаблівасць характару беларусаў праяўляецца ў паважлівым стаўленні да іншага чалавека ва ўсёй яго індывідуальнай разнастайнасці, што забяспечвае гарманічныя адносіны з

сацыяльным асяроддзем. Такі характар узаемадзеяння з іншымі ў дастатковай ступені вызначаецца дамінуючым доўгі час сялянскім ладам жыцця, таму паводзінавы код беларуса заключаецца ў тым, каб «...жыць не насуперак іншым і нават не побач з іншымі, а сумесна з іншымі; пачуццё сінхроннасці, неабходнасці ўзгаднення дзеянняў не толькі ў вытворча-гаспадарчым жыцці, але і ў побытавым і асабліва асабістым жыцці» [5, с. 121].

Больш за тое, фарміраванне народнасці ва ўмовах шматнацыянальнага і шматканфесійнага насельніцтва спрыяла развіццю памяркоўнага стаўлення да іншых. Таксама талерантнасць выступае для беларусаў як умовай, так і эфектыўным сродкам адаптацыі народа да змен сацыякультурнага асяроддзя, да палітычных і гістарычных падзей, якімі насычана гісторыя беларускага этнасу. Высокія адаптацыйныя магчымасці, у сваю чаргу, дазваляюць рэгуляваць узаемадзеянне з асяроддзем і выбудоўваць з ім дыялогавыя адносіны.

Некаторыя даследчыкі адзначаюць інтравертаванасць характару беларусаў, які вызначае іх накіраванасць на сябе і свой унутраны свет, схільнасць да разважанняў і адзіноты [10], што, па сутнасці, сведчыць аб іх здольнасці рэфлексаваць, быць у кантакце са сваёй уласнай прыродай, патрэбе пранікаць у глыбіні свайго ўнутранага свету.

Баланс з асяроддзем шмат у чым захоўваецца дзякуючы ўмеранай аўтахтоннасці народа і яго схільнасці да традыцыяналізму, якія, у сваю чаргу, выяўляюцца ў «шматвяковай жыццёвай накіраванасці на эвалюцыйнае бытаабжыванне змяняючагася свету пасродкам паступовага ператварэння і дапаўнення традыцый спадчыны (ломка апошніх недапушчальная!)» [11, с. 32].

Прыродна-геаграфічныя фактары таксама вызначаюць цесную сувязь беларускага народа з навакольнай прыродай. Яшчэ Л. М. Гумілёў паказваў на залежнасць рыс нацыянальнага характару ад прыродна-кліматыхных умоў мясцовасці [12]. Беларускі вучоны Э. С. Дубянецкі вызначыў такую абумоўленасць адносна беларусаў: «Беларуская прырода пазбаўлена рэзкіх пераходаў ад аднаго рэльефу да другога..., што у рэшце рэшт прадвызначыла фармаванне чалавека з такім жа «акруглым», ураўнаважаным характарам. Таму у адрозненне ад многіх горскіх народаў беларусы менш энергічныя, больш спакойныя і разважлівыя» [10, с. 31].

Асаблівасці географічнага асяроддзя і прыродна-кліматыхных умоў абумоўліваюць як менталітэт этнасу, так і род заняткаў і ў цэлым культуру народа. Сельскагаспадарчая дзейнасць стала вядучай для прадстаўнікоў дадзенага этнасу, прывівала любоў да роднай зямлі, узмацняла і без таго цесную ментальную і эмацыянальную сувязь з прыродай, падпарадкаваўшы ўсе сферы жыцця чалавека прыродным законам. Жыццё сярод лясоў, балот і азёр, якія займалі ў папярэднія стагоддзі вялікую плошчу беларускіх зямель вызначала неабходнасць прыстасавання да такога асяроддзя, падпарадкавання ўсіх сфер жыцця дзейнасці законам

прыроднага свету. Багацце навакольнага асяроддзя, вядзенне гаспадаркі патрабавалі ведаў аб асаблівасцях расліннага і жывёльнага свету, што нацэльвала на іх уважлівае і глыбокае вывучэнне, выяўленне заканамернасцяў прыроды з дапамогай назірання.

Заклучэнне. Такім чынам, этнапсіхалагічныя і прыродна-геаграфічныя фактары вызначаюць абумоўленасць ідэй прыродазгоднага выхавання спецыфікай псіхічнага склада беларусаў, а таксама ўмовамі іх навакольнага асяроддзя. Дадзеныя фактары паводле логікі ідэй прыродазгоднасці вызначаюць дэтэрмінараванасць выхавання ўнутранай этнічнай прыродай беларускага народа і прыродай знешняга свету. Яны з'яўляюцца прычынай і рухаючай сілай генезісу педагагічнай з'явы ў кантэксце гісторыка-педагагічнага працэсу, прадвызначаюць яе сэнсавое нападўненне, тэндэнцыі і асаблівасці развіцця.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Соколов, П. А. История педагогических систем / П. А. Соколов. – Пг. : Изд. В.С. Клестов, 1916. – 707 с.
2. Кириенко, В. В. Менталитет белорусов и приграничье / В. В. Кириенко // Беларуская думка. – 2005. – №8. – С. 64-74.
3. Бабосов, Е. М. Структурная архитектоника белорусской модели этнокультурного развития / Е. М. Бабосов // Этнічная, моўная і культурная разнастайнасць у сучасным грамадстве : зб. навук. прац удзельнікаў Міжнар. навук.-практ. канф.; Магілёў, 29–30 мая. – Магілёў, 2014. – С. 13–18.
4. Лупіна, Г. У. Агульнае і адметнае ў менталітэце ўсходніх славян / Г. У. Лупіна, В. С. Болбас // Менталитет славян и интеграционные процессы : история, современность, перспективы : материалы IV Междунар. науч. конф.; Гомель, 26-27 мая 2005 г. / УО ГГТУ им. П. О. Сухого ; редкол.: В. В. Кириенко [и др.]. – Гомель : УО ГГТУ им. П. О. Сухого, 2005. – С. 236–238.
5. Кириенко, В. В. Белорусская ментальность: истоки, современность, перспективы / В. В. Кириенко. – Гомель : ГГТУ им. П. О. Сухого, 2009. – 319 с.
6. Крысько, В. Г. Этническая психология / В. Г. Крысько ; 5-е изд., стер. – М. : Академия, 2009. – 313 с.
7. Моисеева, Н. А. Национальный характер как основа объективации жизненных ценностей русской национально-духовной культуры / Н. А. Моисеева // Вопросы культурологии. – 2011. – № 5. – С. 18–23.
8. Анисимова, Н. Н. Национальный характер и национальный менталитет / Н. Н. Анисимова // Вестник Донского гос. аграрного ун-та. – 2019. – № 1 (31.2). Часть 2. – С. 5–10.
9. Мельников, А. П. К вопросу об истоках национального характера / А. П. Мельников // Весн. БДУ. Сер. 3, Гісторыя. Эканоміка. Права. – 2016. – № 1. – С. 113–116.
10. Дубянецкі, Э. С. Беларускі нацыянальны характар: спроба даследавання / Э. С. Дубянецкі // Адукацыя і выхаванне. – 1995. – № 5. – С. 29–39.
11. Ширшов, И. Е. О белорусском национальном характере / И. Е. Ширшов // Вестник Белорусского государственного университета культуры и искусств. – 2006. – № 6. – С. 32–39.
12. Гумилев, Л. Н. Хазария и Терек. (Ландшафт и этнос. II) / Л. Н. Гумилев // Вестник ЛГУ. – 1964. – Вып. 4. – № 24. – С. 78–88.